

ЧАСТИНА ПЕРША

Париж

Розділ I

Тепер так з ним траплялося майже щоранку. Хіба що він звечора напивався і вранці мов у тумані вставав з постелі, приймав душ, роблячи все майже несвідомо, ніби навпомацки, і сама втома звільняла його від тягаря власного «Я». Проте частіше бували дні, що завдавали нестерпного болю: він прокидався вдосвіта, і його серце тріпотіло від страху, страху перед життям — інакше він не міг його назвати; він напружено чекав настирливих тривожних думок про свої поразки, про невдачі, чекав на голгофу нового дня. Серце калатало: він намагався знов поринути в сон, намагався забутись. Марно. Тоді він сідав на ліжку, хапав пляшку з водою, що стояла поруч, ковтав теплої, огидної, несмачної рідини, такої самої огидної, яким видавалося йому власне життя за останні три місяці, і думав: «Та що ж це зі мною, що ж це зі мною?» І його охоплювали відчай і лють, адже він був самолюбний. І хоча він часто спостерігав у інших людей, яких по-справжньому поважав, нервову депресію, така недуга здавалася для нього принизливою, мов ляпас. З юних років він ніколи не надавав особливого значення своїй

особі, був цілком задоволений тим життям, яке мав, і коли раптом усвідомив, якою хворобливою, немічною і зневіреною істотою став, то відчув забобонний жах. Невже цей тридцятип'ятирічний чоловік, який удосвіта сідає на ліжку й безпричинно тремтить, — невже це і є він сам? Невже до цього привели його тридцять років безтурботного життя, сповненого веселощів, сміху і тільки зрідка затьмареного любовними прикрощами? Він утикався головою в подушку, притискався до неї щокую, ніби вона за самою своєю природою мала подарувати йому щасливий сон. Але його очі лишалися розплющеними. То йому було холодно, і він напинав на голову ковдру, то йому було душно, і він розкривався, але так і не міг подолати внутрішнього тремтіння, позбутися відчаю і спустошення.

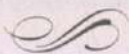
Звичайно, йому би розвернутися до Елоїзи і кохатися з нею. Але він не міг. Уже три місяці він не доторкався до неї, три місяці вони обоє про це навіть не заїкалися. Красуня Елоїза... Цікаво, як вона терпить це... Ніби відчуває в ньому щось хворобливе, дивне, ніби жаліє його. І думка про цю її жалість завдавала йому ще більшого болю, ніж би її гнів чи можлива зрада. Чого б він тільки не віддав, щоб захотіти її, щоб кинутися на неї, поринути в це завжди нове солодке тепло жіночого тіла, шаленіючи, нарешті забути в чомусь іншому, а не уві сні... Але він не міг. Кілька несміливих спроб, на які вона наважилася, викликали в нього неймовірну відразу до неї. Він, що так любив раніше любовні втіхи і міг віддаватися їм за найнесподіваніших і найдивніших обставин, виявлявся неспроможним у ліжку поруч із жінкою, яка йому подобалася, була вродлива і яку він навіть кохав.

А втім, він перебільшував. Якось три тижні тому, після знаменитої вечірки в Жана, він оволодів нею. Але як це сталося, він уже не пам'ятав. Того вечора він надто багато випив — на те в нього були причини, — і йому невиразно пригадувалася тільки безладна сучка на його широкому ліжку, а вранці полегкість від того, що він таки виграв очко. Ніби коротка мить насолоди могла бути реваншем за безсонні ночі, за незграбні виправдання і напускну розв'язність. Цим не похизуєшся. Життя, яке досі його всім обдаровувало — принаймні він так вважав, і це було однією з причин його успіху, — раптом відступило від нього, як відступає море під час відпливу, полишаючи скелю, до якої так довго лащилось. Уявивши себе в образі старого самотнього бескида, він гірко засміявся. Однак йому й справді здавалося, що життя покидає його, як кров, що витікає з потаємної рани. Час більше не плинув: він просто кудись зникав. І Жіль марно перекопував себе, що й тепер він має чим пишатися: гарна зовнішність, цікавий фах, усілякі успіхи, — усе це здавалося йому так само прісним, так само нецікавим, як слова церковних акафістів... Мертві, мертві слова.

До того ж вечірка в Жана виявила в його переживаннях огидний фізіологічний аспект. Жіль на хвилину вийшов з вітальні й підійшов до умивальника, щоб причесатися і помити руки. Мило вислизнуло з його долонь і впало додолю під раковину. Він нахилився, щоб підняти його. Мило стриміло за трубою, воно немов сховалося там, і той рожевий шматочок мила раптом здався йому до вульгарного непристойним. Він простяг руку, щоб узяти його, — і не зміг. Воно було ніби маленька нічна тварина, яка чекала в тем-

р'яві дотику його руки, і Жіль завмер од жаху. Потім він підвівся, увесь вкритий потом, і коли подивився на себе в дзеркало, у глибині його свідомості раптом прокинулася якась відчужена цікавість, що заступила страх. Глибоко вдихнувши, як плавець перед стрибком з трампліна, він знову присів навпочіпки і таки вхопив мило. Але відразу ж кинув його у раковину, як відкидають заснулу гадюку, що здалася сухою гілкою; потім він добру хвилину хлюпав собі в обличчя холодною водою. Саме тоді він і подумав, що причиною всьому була не печінка, не втома і не «теперішні часи». Саме тоді він і визнав, що «це» справді сталося: він захворів.

Що ж тепер робити? Чи є хто самотніший за людину, яка вирішила жити весело, щасливо, з добродушним цинізмом, дійшла до цього рішення найприроднішим шляхом — інстинктивно — і раптом опинилася з порожніми руками та ще в Парижі в 1967 році? Думка про те, щоб піти до психіатра, була принизлива, і він рішуче відкинув її з гордості, яку вважав однією з найкращих своїх рис. Отож йому залишалося тільки мовчати. І сяк-так жити далі. Просто спробувати якось жити. Крім того, зберігаючи давню сліпу віру в життя з його щасливими випадковостями, він сподівався, що все це скоро минеться. Час, єдиний володар, якого він визнавав, забрав геть його захоплення, його радощі, прикросці, навіть деякі його погляди, і не було жодних підстав думати, що той самий час не впорається і з «цією штукою». Але «ця штука» була чимось невідразним, безіменним, і він не знав, що воно таке. А час, можливо, має владу лише над тим, що ти сам усвідомив.

Розділ II

Він працював у міжнародному відділі газети і того дня весь ранок провів у редакції. У світі відбувалися криваві безглузді події, що пробуджували в його колег лоскитливе почуття жаху, і це дратувало Жіля. Раніше, три місяці тому, він із задоволенням охав би разом з ними, обурювався б, але тепер не міг. Йому навіть було трохи прикро від того, що десь на Середньому Сході, у США чи в якійсь іншій країні хтось намагався відвернути його увагу від єдиної справжньої драми — його власної. Земля оберталася, сповнена хаосу, і в кого може виникнути бажання чи знайтися час поцікавитися його жалюгідними проблемами? А проте хіба мало він змарнував часу, вислуховуючи відчайдушні сповіді й зізнання невдах? Хіба мало він намагався якось порятувати інших? Ні. А тепер що? Навколо нього ходили люди з очима, блискучими від збудження, і лише він залишався самотнім, зневіреним, як покинутий пес, став таким самим егоїстичним, як деякі старі люди, і таким самим нікчемним, як вони. Раптом він вирішив зайти до Жана, на поверх вище, і поговорити з ним. У цю хвилину Жан здавався йому єдиною людиною, здатною забути власні турботи й поспівчувати йому.

У тридцять п'ять років Жіль був ще досі вродливий. «Ще досі» тому, що в двадцять він вирізнявся рідкісною вродою, якої, щоправда, ніколи не усвідомлю-

вав, але якою весело користався і несамохіть надовго брав у полон і жінок, і чоловіків (хоча ці останні його мало цікавили). Тепер, через п'ятнадцять років, він став сухорлявіший, змужнів, але в його ході, у його рухах ще залишилося щось від звичайної юності. І в Жана, який його просто обожнював у ті часи, не кажучи йому цього і навіть не зізнаючися в цьому самому собі, аж защеміло серце, коли ввійшов Жіль. Його змарніле обличчя, його сині очі, чорне, трохи задовге волосся, знервованість... Так, він ставав дедалі знервованішим, і Жанові слід було б зайнятися ним. Але він не міг насмілитись: Жіль так довго був для нього символом щастя, безтурботності, що він не наважувався заговорити з другом, як не наважуєшся замахнутись на чийсь усталений образ. А якщо раптом той розсиплеться в прах... І Жан, що з давніх пір був круглий, лисий і засмиканий життям, муситиме переконатися, що не існує «винятково» щасливих людей. Жан утратив уже багато ілюзій, але цю ілюзію, може, саме через її наївність, йому було найтяжче втрачати. Він підсунув Жілю стілець, і той обережно сів, бо кімната була заставлена теками, наваленими на столах, на підлозі та на каміні. Жан простяг йому сигарету. Вікно виходило на сірі та голубі дахи, на царство ризиків і телевізійних антен, якими донедавна захоплювався Жіль. Але тепер він на них навіть не глянув.

— Ну то як, — сказав Жан. — Як тобі все це подобається?

— Ти маєш на увазі вбивство? Справді, можна сказати, вийшло в них непогано.

І Жіль замовк, опустивши очі. Минула хвилина, Жан, роблячи над собою останнє зусилля, поскладав

кілька тек, насвистуючи, ніби хвилинка мовчання було цілком нормальне для них. Зрештою він наважився — узяла гору його доброта, він згадав, який був уважний і лагідний з ним Жіль у ті дні, коли від нього, Жана, пішла дружина, і раптом відчув себе страшенним егоїстом. Уже два місяці він бачив, що з Жілем щось коїться, і два місяці уникав говорити з ним про це. Гарний друг, нічого не скажеш! Але тепер, коли Жіль давав йому право, а точніше — примушував його почати наступ, він не міг утриматися від маленької інсценівки. Усі ми такі після тридцяти: будь-яка подія, байдуже, стосується вона всього світу чи тільки наших почуттів, потребує певної театралізації, щоб вона пішла нам на користь або справді дійшла до нас. Отож Жан роздушив у попільничці недокурену сигарету, сів і схрестив на грудях руки. Якусь мить він пильно дивився Жілю в обличчя, потім прокашлявся і похмуро сказав:

— Ну то як?

— Що «як»? — перепитав Жіль. Тепер йому хотілося вже піти геть, але він знав, що нікуди не піде, що він усе зробив для того, щоб примусити Жана розпитувати його. Навіть гірше, він уже відчував, що йому легшає на душі.

— Щось не клеїться?

— Не клеїться.

— Уже з місяць чи два?

— Три.

Жан визначив час навмання, щоб показати Жілю, що він не був неуважний до нього і якщо раніше не заводив про це розмов, то лише з делікатності. Але Жіль одразу подумав: «Прикидається проникливим,

хитрун, а на цілий місяць помиляється». Та вголос сказав:

— Уже добрих три місяці, як мені... погано.

— Якісь конкретні причини? — запитав Жан, рішучим жестом припалюючи сигарету, і в цю хвилину Жіль його ненавидів: «Навіщо цей тон поліцейського офіцера, такого собі незворушного досвідченого суб'єкта, навіщо вся ця комедія?» Але водночас йому хотілося виговоритись — непереможна тепла хвиля несла його до відвертих зізнань.

— Ніяких.

— Це вже серйозніше, — мовив Жан.

— Не обов'язково. — заперечив Жіль.

Неприятність у його голосі змусила Жана облишити роль безстороннього психіатра. Він підвівся, обійшов стола і поклав руку на плече Жілю, лагідно бурмочучи: «Заспокойся, старий», через що в Жіля, на його превеликий жах, на очах виступили сльози. Він справді дійшов краю. Він простяг руку до столу, узяв кулькову ручку і, натискаючи на головку, став зосереджено виводити й ховати стрижень.

— То що там з тобою, старий? — запитав Жан. — Може, ти хворий?

— Та нічого. Нічого. Просто мені нічого не хочеться, от і все. Здається, це модна хвороба, правда ж?

Він спробував засміятися. Та, по суті, Жілю не було легше від того, що його стан був досить поширеним і визнаним усіма лікарями явищем. Це його скоріше ображало. Коли вже на те пішло, то краще б уже це було винятковим випадком.

— Отакі-то справи, — важко зітхнув він. — Мене вже не вабить робота, не ваблять жінки, мені навіть не-

охота рухатись. Єдине, що я хотів би, то це цілими днями лежати в ліжку, укрившись з головою ковдрою. Я...

— А ти пробував?

— Звичайно. Але довго витримати не міг. До дев'ятої вечора в мене з'являлося бажання накласти на себе руки. Постіль мені здавалася брудною, мій власний запах огидним, мої звичайні сигарети викликали в мене відразу. Ти вважаєш, що це нормально?

Жан щось пробурмотів: ці деталі, що вказували на психічний надлом, муляли його більше, ніж будь-які непристойні подробиці, і він зробив останнє зусилля знайти якесь логічне пояснення.

— А як з Елоїзою?

— З Елоїзою? Терпить мене. Як тобі відомо, нам з нею ніколи не було про що розмовляти. Але вона мене любить. До того ж я зовсім не маю сили. І не тільки з нею, а взагалі. Тобто майже не маю сили. В усякому разі, коли що й виходить, то це наганяє на мене нудьгу. Так що...

— Та це не страшно, — сказав Жан. — Усе налагодиться.

І Жан спробував засміятися, звести все до прикрасів ослаблого раптом півника із враженням самолюбством.

— Тобі слід би сходити до гарного лікаря, попити вітамінів, подихати свіжим повітрям — і за два тижні знов почнеш бігати за курочками.

Жіль звів очі. Він розлютився.

— Та не зводь ти все тільки до одного. Начхати мені на це, розумі-і-єш? Начхати. Просто мені нічого не хочеться, розумієш? Не тільки жінок. Мені жити не хочеться. Ти знаєш вітаміни від такої хвороби?

Запала мовчанка.

— Віскі вип'єш? — запитав Жан.

Висунувши зі столу шухляду, він дістав пляшку і простяг Жілю; той машинально випив ковток і, здригнувшись, струснув головою.

— Мені й випивка більше не помагає. Хіба що сплю, коли наберусь до безтями. Хміль уже не дає мені ніякої втіхи. До того ж, хоч би що там було, не в ньому ж треба шукати ради, правда?

Жан і собі взяв пляшку й відпив добрячий ковток.

— Ходімо десь потиняємось, — сказав він.

Вони вийшли. Цієї пори Париж був такий чудовий у своїй ранній весняній голубизні, аж до сліз. І вулиці були все ті самі, і ті самі на них були бістро, і той самий ресторанчик «Шлюп», де вони не раз гуртом випивали з якоїсь нагоди, і той самий бар, куди Жіль тайкома бігав дзвонити по телефону Марії, коли ще кохав її. Боже мій, він і досі пам'ятав, як тремтів тоді в задушливій кабінці, як невидючими очима читав написи на стінках, поки на другому кінці дзвонив і дзвонив телефон, але ніхто не брав трубки! Як він мучився, як намагався здаватися розв'язним, коли замовляв склянку хазяйці бару і залпом її випивав, поклавши нарешті трубку, як щеміло в нього серце, як він лютував, але він тоді жив! І та жахлива пора його життя, коли він був страшенно залежний, коли по ньому топталися, здавалася йому набагато кращою, ніж теперішня дійсність. Хоча йому тоді боліло, але він принаймні знав причину болю.

— А ти не хотів би десь поїхати? — спитав Жан. — Завжди можна майнути тижнів на два у від'ядження.